

УДК 373.51:78

**ВІТЧИЗНЯНА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА
ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ
ПРО ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ МИСТЕЦЬКЕ НАВЧАННЯ
ТА ВИХОВАННЯ**

Раструба Т. В.

У статті аналізуються деякі підходи та ідеї особистісно орієнтованої мистецької освіти в контексті досліджень загальної педагогіки. Характеризуються особливості роботи з учнями і ролі вчителя у даному навчальному процесі та шляхи його успішної реалізації.

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання та виховання, підхід, мистецтво, музика, освіта, вчитель.

В статье анализируются некоторые подходы и идеи личностно-ориентированного музыкального обучения в контексте исследований общей педагогики. Характеризуются особенности работы с учениками, роль учителя в данном учебном процессе и пути его успешной реализации.

Ключевые слова: личностно-ориентированное обучение и воспитание, подход, искусство, музыка, образование, учитель.

The author analyzes approaches and ideas of personality-oriented artistic education in the context of general pedagogy research. The article describes peculiarities of work with students, the teacher's role in this educational process and ways of its successful realization.

Key words: personality-oriented education, approach, art, music, education, teacher.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення потребують нового підходу до таких компонентів системи освіти, як виховання й навчання. Вони мають бути організовані як систематичний і послідовний творчий процес, адже значну частину проблем суспільство й держава можуть вирішити за рахунок виховання соціалізованої, культурно-освіченої людини. За цих обставин доречним буде звертання вітчизняних дослідників до історії педагогіки, що дає можливість переоцінити деякі історичні факти та концепції певних персоналій, які допомагають по-новому осмислити здобутки наукових досліджень в умовах змін, що відбуваються сьогодні в суспільстві.

Згідно з такими пошуками учених і педагогів-практиків їх робота спрямовується на розробку нових перспективних підходів до освітнього процесу, одним із яких виступає особистісно орієнтована парадигма. Її провідними ідеями стають ідеї самоосвіти, самовиховання, критичного мислення, а зміст спрямовується на задоволення внутрішніх потреб людини (свободи і вільного вибору світогляду, дій, вчинків, позицій, самостійності і самореалізації, самовизначення, творчості тощо).

Постає питання виховання і розвитку особистості, збагачення її духовно-творчого потенціалу. Особливе значення в цьому процесі належить мистецькій освіті, яка виступає вагомою складовою системи загального навчання та виховання, що насичує її сутнісно-людським змістом. Музична освіта як складова мистецтва покликана сприяти відродженню національної культури та збереженню її надбань шляхом формування у підростаючого покоління високих духовних запитів і музично-естетичних смаків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні передумови становлення нової педагогічної думки поступово визначались у різноманітних наукових ідеях ХХ століття. Так, в галузі філософії це такі вчені, як В. Болгаріна, В. Блюмкін, О. Дубко, І. Зязюн, Л. Сохань, С. Подмазін. В галузі психології – К. Абульханова-Славська, Г. Балл, І. Бех, В. Білоусова, О. Бодальов, Є. Бондаревська, М. Боришевський, Л. Виготський, В. Киричок, М. Потанін, Н. Щуркова та інші.

В кінці ХХ століття розробляється принципово новий філософсько-педагогічний підхід до навчання та виховання, де йде посилення особистісної орієнтації,

диференціації та індивідуалізації освіти. Різноманітні аспекти даної проблеми висвітлювали такі педагоги, як М. Алексєєв, І. Арябкіна, О. Асмолов, В. Бутенко, О. Виговська, Є. Волчегорська, С. Гончаренко, В. Давидов, В. Киричок, І. Котова, Л. Кукліна, С. Кульневич, В. Моляко, В. Оржеховська, А. Плигін, О. Подліняєв, Л. Проколієнко, Г. Пустовіт, В. Рогозіна, С. Рудаківська, О. Савченко, В. Сериков, С. Сисоєва, А. Сиротенко, О. Столяренко, І. Тараненко, В. Татенко, А. Хуторський, К. Чорна, І. Якиманська та багато інших.

На сучасному етапі розвитку мистецької освіти і науки зробили великий внесок такі вчені, як І. Анісімова, О. Апраксина, Н. Ветлугіна, Н. Добровольська, С. Горбенко, А. Калениченко, Л. Коваль, Д. Локшина, Є. Марченко, Л. Масол, В. Орлова, О. Олексюк, Г. Падалка, Е. Печерська, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебнікова, Т. Цвєлих, Г. Шевченко, В. Шульгіна та інші.

Таким чином, **мета** нашого дослідження полягає у визначенні місця вітчизняної педагогічної думки останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття в розробці питань особистісно орієнтованого мистецького навчання та виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Ми вважаємо, що перш ніж зробити аналіз вітчизняної педагогічної думки останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття слід зазначити, що ідеї мистецького навчання і виховання зароджуються на теренах пострадянського простору, тому в контексті даного дослідження неможливо розмежувати науковців Росії та України, бо їхні погляди тісно переплітаються та доповнюють один одного.

Особистісно орієнтований підхід в освіті набув, останнім часом, статусу одного з найважливіших методологічних принципів і посідає значне місце в психолого-педагогічних дослідженнях. Можна стверджувати, що на сьогоднішній день існує низка концепцій даного напрямку, серед яких суб'єктно-особистісна (І. Якиманська, А. Плигін), особистісно-культурологічна (Є. Бондаревська), особистісно-розвивальна освіта (І. Котова, В. Сериков, Є. Шиянов), особистісно-центрований підхід (О. Подліняєв, Н. Терентьева), дидактично-розвивальна (Л. Занков, М. Зверев, Д. Ельконін, В. Давидов), особистісно-диференційована (В. Гузєєв), практико-орієнтована концепція особистісно орієнтованого освітнього процесу (М. Кузнецов), особистісно зорієнтоване навчання (М. Алексєєв) та інші. Всі ці концепції не суперечать одна одній, а лише фіксують акценти на різних аспектах, які мають місце і в мистецькій науці та освіті.

До останньої чверті ХХ століття відносяться ідеї професора І. Якиманської, котра розглядає дитину як суб'єкт пізнання та пропонує будувати навчання на основі пізнавального досвіду учня, його здібностей та інтересів, надаючи йому можливість реалізувати себе в процесі навчально-пізнавальної діяльності. Вона вважає, що реалізація особистісно орієнтованого підходу в освіті дозволяє сформувати низку компетенцій у кожного учня і здатність приймати самостійні, відповідальні рішення; планувати свою діяльність, прогнозувати та оцінювати її результати; самостійно набувати і використовувати отримані знання; формувати почуття відповідальності за свої вчинки; вибудовувати з однолітками та вчителями відносини співпраці та взаєморозуміння [11, с. 23].

Подібні думки глибоко проникли і в мистецтво, вони відобразилися у визнанні самоцінності дитячої особистості, необхідності спрямування музичної освіти на розвиток художньо-творчих сил кожної дитини у різних видах художньої діяльності і таке інше (Е. Абдулін, О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Б. Кабалевський, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, Л. Хлебнікова, В. Шпак та інші).

В 90-х роках минулого століття помітного резонансу набуває дослідницька робота академіка Є. Бондаревської, котра відмічає, що особистісно орієнтоване виховання – самоорганізований процес, в котрому власні зусилля особистості мають першочергове значення. В центрі цієї теоретичної моделі повинен бути розвиток і виховання дитини як суб'єкта культури (носія, хранителя, користувача, творця). При цьому метою освіти стає виховання "... цілісної людини культури, котра має взаємопов'язану природну, соціальну та культурну сутність" [3, с. 14].

Культурологічний підхід у мистецькій педагогіці можемо зустріти майже в більшості досліджень даної галузі (О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова та інші). На їх думку, музичну культуру особистості визначають любов до музики і розуміння її в усьому багатстві форм та жанрів; уміння чути музику як змістовне мистецтво, що

несе в собі почуття і думки людини, життєві образи й асоціації; здатність відчувати внутрішній зв'язок між характером музики та її виконання. Тобто під музичною культурою особистості розуміється її індивідуальний соціально-художній досвід у сфері музичного мистецтва, а формування такої особистості, в свою чергу, вимагає особливого особистісно орієнтованого підходу.

Приблизно в цей же період в Україні вагомий внесок у розвиток особистісно орієнтованого виховання зробив професор І. Бех. На його думку, самореалізація особистості неможлива без вольової діяльності, яка забезпечує досягнення поставлених людиною цілей, здійснення нею суспільно значущих дій і вчинків. Через цей процес особистість утверджується в своїх творчих можливостях [2, с. 8–9].

У кінці ХХ століття з'являється низка педагогічних праць, серед яких роботи М. Алексєєва, І. Котової, В. Серікова, Є. Шиянова та інших. Так, російський вчений М. Алексєєв [1] сутність даного освітнього процесу пов'язує не тільки з унікальністю та самобутністю учня, але і з неповторністю особистості вчителя, з одного боку, та з іншого – з поняттям "культурного акту", сенс котрого полягає в ствердженні учнями себе. Він вважає, що особистісно орієнтований підхід повинен бути індивідуальним, "авторським", а проектування навчальної ситуації, в межах свого предмета, повинно орієнтуватися на тип психічного розвитку учня та індивідуальні можливості педагога.

На важливості позиції і відповідної підготовки до особистісно орієнтованого мистецького навчання наголошують Е. Абдулін, Ю. Алієв, О. Апраксина, Н. Ветлугіна, Л. Горюнова, С. Горбенко, В. Остроменський, О. Ростовський, О. Олексюк та інші. Так, професор О. Ростовський зазначає, що "ефективність музичного навчання і виховання значною мірою залежить від особистості вчителя, його світогляду і професійної підготовки, педагогічного таланту і майстерності..." [9, с. 3]. О. Олексюк наголошує, що педагог у своїй діяльності має ставити перед вихованцями посилені і зрозумілі вимоги з метою їх подальшого розвитку. Вона говорить, що вчитель має підпорядковувати свої дії реальним інтересам учнів, забезпечувати гармонійний і творчий розвиток кожної дитини з виявом суб'єктивності і самобутності, широко використовувати індивідуальні форми навчання [5, с. 170].

Особливого значення, в межах особистісно орієнтованого навчання та виховання, набуває діалогічний підхід у спілкуванні між учителем та учнями. В процесі музичної діяльності діалог стає не тільки засобом навчання та виховання, а й "полігоном для вдосконалення мовної здатності учнів". Сприймаючи мистецьку інформацію, набуваючи певні уміння та навички в галузі музики, учні одночасно засвоюють специфічну термінологію, набувають навичок висловлювань своїх думок та вражень. З цього приводу професор С. Горбенко говорить: "Педагог не є суб'єктом, що керує об'єктами, а веде діалог з учнями, він є співучасником процесу музичного пізнання. Вчитель не примушує, а переконає дітей засвоїти той чи інший зміст інформації, набути необхідних умінь та навичок" [4, с. 360].

На зламі тисячоліть особистісно орієнтована парадигма набуває все більшої актуальності, і це, в свою чергу, дає можливість досліджувати дану тематику в більш глибоких просторах. З'являються праці таких науковців, як І. Подмазін, А. Кузнецова, О. Пехота, В. Ларцев, А. Хлинін та інших. Вони вбачають сутність такої освіти в аналізі сучасної функції освіти та зміні її змісту, у включенні суб'єктного досвіду учнів та врахуванні індивідуальної вибірковості до програмного матеріалу, у вивченні динаміки розвитку особистості учня в освітньому процесі, у складанні адекватного освітнього середовища, у використанні критичної бази для навчальних досягнень, котрі відповідають меті та завданням особистісно орієнтованого підходу тощо.

На початку третього тисячоліття у зв'язку з процесами оновлення й реформування освіти (Закон України "Про національну доктрину розвитку освіти" (2002 р.), "Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання" (2000 р.), "Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" (2004 р.), "Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах" (2004 р.), освітня галузь "Мистецтво") проблеми особистісно орієнтованого навчання та виховання, в тому числі і мистецької, набувають все більшої значущості. Педагоги цього періоду (А. Плигін, О. Подліняєв, Л. Кукліна, Є. Волчегорська та інші) під особистісно орієнтованою освітою розуміють такий тип освітнього процесу, в якому особистість учня та особистість учителя виступають як його суб'єкти, а метою такої освіти є розвиток

особистості дитини та структура її переконань, на основі котрих і формується "внутрішня модель світу" [7].

На противагу зазначеним теоріям, іркутський професор О. Подліняєв, досліджуючи дану проблему, наголошує на тому, що таку освіту слід називати не особистісно орієнтованою, а особистісно-центрованою, яка найбільш точно відображає ідентичність перекладу з англійської мови. Разом з тим дещо змінюється і підхід до цієї проблематики, де змінюється традиційний педагогічний світогляд, а головною діючою особою стає особистість, котра здатна навчатися сама, орієнтуючись на власні почуття, сенси, інтереси, потреби, можливості. Слід наголосити, що науковець зовсім по-іншому трактує поняття "освіта", яке, на нашу думку, є цілком сприйнятливим у контексті особистісно орієнтованого підходу. Отже, **освіта** – це вже не процес засвоєння знань, умінь та навичок, а "зміна внутрішнього емоційно-когнітивного досвіду учня, пов'язаного з усією його неповторною індивідуальністю" [8, с. 153].

Даний підхід, на нашу думку, можна цілком втілити і в мистецькій освіті, оскільки мистецька освіта, за визначенням О. Рудницької, – це освітня галузь, що спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності й удосконалення власної почуттєвої культури [10]. А от О. Ростовський [9] наголошує, що у сучасній особистісно орієнтованій педагогіці великого значення надається розвитку почуття успіху від власних досягнень, тому важливо підтримувати будь-яку музично-творчу ініціативу учнів, спонукати їх до художньо-творчого самовдосконалення й самовираження.

Відтак сенсом педагогічного процесу, в тому числі і мистецького в межах особистісно орієнтованої педагогіки, стає формування учнів, звертаючись до їх внутрішнього світу, індивідуальності; допомагаючи розвивати музичні й творчі здібності, орієнтуючись на природні сили особистості; пробуджувати творчий потенціал, стимулювати і спрямовувати творчу фантазію у процесі індивідуального й колективного музикування; включати до активної музичної діяльності тощо. Разом з тим система особистісно орієнтованого навчання та виховання має включати в себе нову мету, що спрямована в русло самореалізації учня і вчителя, й засвоєння системи загальнолюдських цінностей; нового змісту та завдань освіти, що співвідносяться з особистими потребами суб'єктів навчального процесу; включення діяльності учня в структуру процесів саморозвитку та життєвого самовизначення особистості дитини.

Висновки. Отже, для успішної реалізації процесу мистецького розвитку учнів, у контексті особистісно орієнтованої освіти, слід спиратися на дослідження вітчизняних вчених у галузі педагогіки, психології, мистецтвознавства. Їх погляди зводяться до таких концептуальних завдань, як розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей кожного учня; максимальне виявлення та використання індивідуального музичного досвіду дитини, що допомагає навчити сприймати, виконувати і творити мистецтво через діяльність її самої; допомога кожному учню пізнати себе, самовизначитись; формувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати лінії життя, задовольняти свої естетичні потреби. Всі ці компоненти, безумовно, неможливі без особливого (суб'єкт-суб'єктного) ставлення педагога до навчального процесу.

Література

1. Алексеев Н. А. Личностно ориентированное обучение: вопросы теории и практики / Н. А. Алексеев. – Тюмень, 1995. – 95 с.
2. Бех І. Д. Наукові принципи особистісно зорієнтованого виховання школярів / І. Д. Бех // В. О. Сухомлинський і сучасні проблеми особистісно зорієнтованого виховання : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 26 травня 2000 р. / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; відп. ред. В. Г. Кузь. – К. : Наук. світ, 2000. – С. 7–10.
3. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.
4. Горбенко С. С. Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку : навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання / С. С. Горбенко. – Вид. друге, доповн. – Житомир : В. Б. Котвицький, 2008. – 416 с.
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. / О. М. Олексюк. – К. : КНУКіМ, 2006. – 188 с.

6. Плигин А. А. Личностно ориентированное образование: история и практика : монография / А. А. Плигин. – М. : КСП+, 2003. – 432 с.
7. Подласый И. П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов : учеб. пособие для вузов / И. П. Подласый. – М. : ВЛАДОС-пресс, 2004. – 365 с.
8. Подлиняев О. Л. Очерки о теориях личности в психологии и их педагогических проекциях : учеб. пособие / О. Л. Подлиняев. – Иркутск : Иркутс. ун-т, 2005. – 188 с.
9. Ростовський О. Я. Музична педагогіка. Навчальні програми, методичні рекомендації та матеріали : навч. посіб. / О. Я. Ростовський. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – 191 с.
10. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. Рудницька. – К. : Освіта, 2002. – 270 с.
11. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 112 с.